

ТЕМА 13. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

План

1. Сутність, основні ознаки та наслідки глобалізації.
2. Форми прояву фінансової глобалізації.
3. Класифікація глобальних проблем та шляхи їх вирішення.
4. Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу.
5. Роль ООН у регулюванні глобальних проблем людства.

Лекція до питання 1. Сутність, основні ознаки та наслідки глобалізації

На *макроекономічному* рівні **глобалізація** означає загальне прагнення країн і окремих регіонів до економічної активності поза своїми межами.

На *мікроекономічному* рівні під **глобалізацією** розуміється розширення діяльності підприємства за межі внутрішнього ринку.

Глобалізація характеризує взаємозв'язок, що росте, і взаємозалежність окремих національних економічних систем. **Глобалізація** відбувається в трьох напрямках: глобалізація **торгівлі; виробництва; фінансової системи.**

Глобалізація торгівлі припускає наявність **всесвітніх ринків товарів і послуг**, що обумовлює існування системи, за допомогою якої торгівля між двома будь-якими країнами може надавати дію на торгові відносини між рештою країн.

Міжнародна торгівля може називатися глобальною у тому випадку, коли:

1. Торгівля робить істотний вплив на структуру національної економіки;
2. Товарообіг складає значну частку національної продукції;
3. Торгівля розвивається за межами національної території;
4. Торгівля стає складовою економічного виробництва в цілому.

Тому, глобалізація торгівлі припускає наявність глобальних ринків товарів і послуг, які так трансформують національні економіки, що **виробництво стає все більш залежним від світової конкуренції.**

Глобалізація виробництва має на увазі розповсюдження корпоративної діяльності і мереж дочірніх компаній по основних економічних регіонах миру.

Глобалізація виробництва припускає діяльність величезних транснаціональних корпорацій (ТНК), що управляють міжнародною діловою активністю за допомогою своїх заводів, магазинів або філіалів в різних країнах. В ході цього створюються мережі або системи глобального виробництва, передбачаючи не пряму власність, а впорядковані договірні

відносини шляхом франчайзінгу, ведення спільної комерційної діяльності або портфельних інвестицій.

Діяльність транснаціональних корпорацій – це найважливіше в процесах глобалізації виробництва. Вони складають приблизно дві третини світової торгівлі, а решта третини доводиться на торгівлю усередині окремої компанії між її власними відділеннями. Транснаціональні корпорації виконують головну роль в розробці і розповсюдженні по всьому світу нових технологій, складаючи близько 80% об'ємів всієї світової торгівлі технологіями і велику частину приватних наукових досліджень. Їх величезні потреби в капіталах зробили їх ключовими гравцями на міжнародних фінансових ринках. Але найбільший вплив транснаціональні корпорації роблять на інтернаціоналізацію виробництва і надання послуг.

Розмах діяльності транснаціональних корпорацій характеризується величезними масштабами. Найбільші ТНК (“General Motors”, “Ford”, IBM, “Royal Dutch Shell”) розпоряджаються засобами, що перевищують розмір національного доходу багатьох суверенних національних держав, а міжнародний характер операцій ставить їх практично поза контролем будь-яких національних органів влади. Кажучи про масштаби діяльності ТНК, слід зазначити, що впродовж останніх двох десятиліть ключові показники, що характеризують інтернаціоналізацію виробництва, зростали швидше, ніж глобальний експорт і глобальний ВВП.

Лекція до питання 2. Форми прояву фінансової глобалізації.

Глобалізація фінансової системи **характеризується фінансовою відвертістю; фінансовою залученою і фінансовою інтеграцією.**

Відвертість національних фінансових ринків характеризує рівень юридичних обмежень міжнародних фінансових операцій.

Ступінь залученої національних фінансових ринків характеризує рівень участі країни в глобальній фінансовій діяльності, що виражається в обороті закордонних активів на національних ринках, у присутності іноземних фінансових інститутів на вітчизняних фінансових ринках і вітчизняних фінансових інститутів на закордонних фінансових ринках, а також в національній участі в різних глобальних фінансових потоках.

Фінансова інтеграція показує в якому ступені на фінансових ринках різних країн вирівняна ціна і прибутковість активів.

Кращим показником буде ступінь зближення вартості або прибутковості пакетів аналогічних фінансових активів.

Переваги глобалізації:

1. Глобалізація викликала **загострення міжнародної конкуренції**. Конкуренція і розширення ринку ведуть до поглиблення спеціалізації і міжнародного розподілу праці, стимулюючи, у свою чергу, зростання виробництва не тільки на національному, але і на світовому рівні.

2. Економія на масштабах виробництва потенційно може привести до скорочення витрат і зниження цін, а отже, до стійкого економічного зростання.
3. Переваги глобалізації пов'язані також з виграшем від торгівлі на взаємовигідній основі, що задовольняє всі сторони, як які можуть виступати окремі особи, фірми і інші організації, країни, торгові союзи і навіть цілі континенти.
4. Глобалізація може привести до підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні і розповсюдження передової технології, а також конкурентного тиску на користь безперервного упровадження інновацій у світовому масштабі.

Витрати глобалізації і можливі конфлікти:

1. У короткостроковій перспективі, як відомо, зміни в оброблювальній промисловості, сфері послуг призводять до того, що галузі, одержуючи вигоди від зовнішньої торгівлі, і галузі, пов'язані з експортом, випробовують більший приплив капіталу і кваліфікованої робочої сили. В той же час *ряд галузей значно програє від глобалізаційних процесів, втрачаючи свої конкурентні переваги через збільшену відвертість ринку.* Такі галузі вимушені докладати додаткові зусилля, щоб пристосуватися до господарських умов, що змінилися не в їх користь.
2. ***Деіндустріалізація економіки, викликана тим, що глобальна відвертість асоціюється із зниженням зайнятості в оброблювальних галузях як в Європі, так і в США.***
3. ***Іноземний капітал у вигляді прямих або портфельних інвестицій таїть в собі певну загрозу для національної економіки, оскільки може зникнути з країни так же швидко, як і з'явився.*** На це нарікають лідери низки країн в різних частинах миру, відзначаючи великий збиток, нанесений відходом повернутого ззовні капіталу.
4. Помітне збільшення розриву в рівнях заробітної платні кваліфікованих і менш кваліфікованих працівників, а також із зростанням безробіття серед останніх. Це викликано тим, що конкуренція з боку трудомістких товарів, випущених в країнах з низьким рівнем заробітної платні і невисокою кваліфікацією працівників, спричиняє за собою зниження цін на аналогічну продукцію європейських фірм і скорочення їх прибутків. У подібних умовах європейські компанії припиняють випуск збиткової продукції і переходять до виробництва товарів, що вимагають використання висококваліфікованого персоналу. В результаті робітники з нижчою кваліфікацією залишаються незатребуваними, їх доходи падають.
5. ***Переклад фірмами країн з високою вартістю робочої сили частини своїх виробничих потужностей в країни з низькою оплатою праці.*** Експорт робочих місць може виявитися небажаним для економіки ряду держав.

6. Сьогодні багато мовиться про вільний обмін товарами, послугами і капіталом і значно менше – про свободу переміщення робочої сили. У відсутність адекватних заходів проблема безробіття може стати потенційним джерелом глобальної нестабільності. Розбазарювання людських ресурсів у вигляді безробіття або часткової зайнятості – головна втрата світової спільноти в цілому, і особливо деяких країн, які витрачали великі засоби на освіту. Високий рівень безробіття сигналізує про наявність крупних структурних проблем і політичних помилок в рамках світової економіки.

Лекція до питання 3. Класифікація глобальних проблем та шляхи їх вирішення.

Глобальні політичні проблеми: проблеми миру - роззброєння - демілітаризація і конверсії, локальних конфліктів і воєн, а також міжнародного тероризму.

Роззброєння, демілітаризація і конверсія йдуть в світі поки дуже поволі. Їх хід утруднений тим, що початкові етапи конверсії і знищення певних видів дуже дорогі. Після розпаду СРСР біля країн СНД не опинилося достатніх для конверсії засобів, а багато учених і інженери покинули Батьківщину, відносячи з собою знання про унікальні і часто надзвичайно небезпечні військові технології.

Можливість використання зброї масового ураження робить проблему локальних конфліктів і воєн глобальною. У 90-е роки в світі постійно йшли близько 50 змінюючих один одного локальних воєн.

Разом з тенденцією глобалізації на протигагу їй є **тенденція зростання сепаратистських націоналістичних настроїв**. Об'єктивно вони обумовлені дійсною або уявною обділеною невеликих, але усвідомлюючих свої єдність і самобутність національних груп і народів в системі влади, що склалася. Локальні конфлікти кінця ХХ в. загальновідомі: В'єтнам, Кампучія, Нікарагуа, Палестина, Ірак, Афганістан, Косово, Абхазія, Придністров'я, Чечня і багато ін.

Особливості військових конфліктів різних історичних епох багато в чому визначаються співвідношенням можливостей оборонного і наступального озброєнь. У наш час крупні держави, що володіють арсеналом могутньої авіації, ракетної техніки і ядерної зброї, здавалося б, мають абсолютну перевагу над малими країнами і народами. Проте застосовувати ядерну зброю в локальних конфліктах, звичайно, не можна. Це привело б до колосальних і не виправданих жертв і небезпеки радіоактивного зараження величезних територій. Можливості застосування авіації і ракет також обмежені, особливо в тих випадках, коли держави ведуть війну з сепаратистами на своїх територіях. Тим паче, що звичайно знаходяться прихильники національних рухів або супротивники даної держави, охоче забезпечуючі сепаратистів зброєю. Цим пояснюються поразки США у

В'єтнам, СРСР – в Афганістані, відносні успіхи курдів, басків, палестинців і інших сепаратистів.

Глобальні економічні проблеми. Основною економічною глобальною проблемою сучасності є **протистояння транснаціонального капіталу і національних держав**. Проблеми, століттями що розв'язувалися силою зброї, нарешті, стали розв'язуватися на основі фінансів і інформації. Економічні війни багато в чому замінили звичні. Ще приблизно півстоліттям назад Німеччина пішла на вторгнення до Чехословачії, зокрема, для того, щоб розширити економічну владу своїх корпорацій і поставити собі на службу прекрасну чеську промисловість. А зараз всього за декілька років найпривабливіші підприємства Чехії, як і багатьох інших східноєвропейських країн, перейшли у власність німецьких ТНК абсолютно безкровно. Питання про владу, століттями що розв'язувався політичними і військовими методами, все більш переходить в економічну площину. Виявилося, що держави, що ведуть впродовж всієї історії нескінченні війни з метою захоплення територій і ресурсів, вже не єдине джерело сили і влади елітарних груп і націй. Ті **ж цілі** можна набагато успішніше досягти шляхом економічної експансії здійснюваної ТНК. І, напевно, потрібно тільки вітати, що **боротьба за ринки** перейшла з військово-політичної в жорстку, але, принаймні, безкровну економічну сферу.

Найважливішою глобальною економічною проблемою стала проблема **наростання відставання країн, що розвиваються**. Парадоксально, що відповідно до домінуючих зараз економічних теорій розрив між групою розвинених і розвиваються країн повинен скорочуватися. Здавалося б, країнам, що розвиваються, легше використовувати нову техніку, і промислові технології, ніж промислово розвиненим країнам створювати таку техніку і розробляти технології. По ідеї, капітал, професійні навички і знання повинні перетікати з багатих країн, де ці ресурси знаходяться в надлишку в бідні, де їх не вистачає і де вони повинні бути ще більш продуктивні. Проте реальний розвиток уперто не хоче укладатися в рамки, наказані традиційними економічними теоріями. Якщо умовно розділити всі країни на три частини по середньому рівню ВВП на душу населення, то верхня, найбагатша частина покаже за останні десятиліття стійке зростання цього показника. З 1970 р. ВВП на душу населення виріс для цієї групи країн з 11 до 20 тис. дол. А дохід на душу населення в нижніх двох третинах країн по відношенню до доходів населення багатючих країн верхньої третини стабільно скорочувався.

Глобальні соціальні проблеми. Більшість глобальних соціальних проблем виникає з проблем економічних. Найгостріші соціальні конфлікти, що часом виливаються в «оксамитові» або кровопролитні революції, пов'язані з нерівністю в доходах і майні між різними класами і шарами суспільства.

Нерівність в доходах об'єктивно породжується масою чинників. Перш за все, люди вельми сильно розрізняються по природних талантах, працездатності, працьовитості і т.п. Сама природа закладає основи соціальної нерівності. Наприклад, на думку соціологів, тільки 15% людей здібні до

приватного підприємництва і готові прийняти на себе пов'язані з ним ризики.

Сучасні дослідження переконливо спростували міфи, що принесли стільки зла, про *національну або расову перевагу*. Проте реальні національні відмінності як цивілізаційного, так і чисто фізичного характеру, безумовно, є. Національність і пов'язані з нею культурологічні і інші особливості можуть робити значний вплив на рівень доходів.

Крім того, у людей при народженні вже є абсолютно *різне майнове і соціальне положення*. Незабаром це виливається в різні виховання, освіту і кваліфікацію, які підсилюють майнову нерівність, що вже була.

Лекція до питання 4. Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу

До того ж, ринкова економічна система влаштована так, що вона мультиплікує первинну нерівність. Процес, що породжує дохід, істотно не аддитивний: якщо у людини є 10%-ное в порівнянні з середнім перевага по двох характеристиках, що породжують дохід, то його заробіток буде вчетверо більше, ніж у людини, що має по тих же характеристиках тільки 5%-ное перевагу ($10 \cdot 10 = 100$, тобто вчетверо більше, ніж $5 \cdot 5 = 25$). Це характеризується нелінійним співвідношенням заробітчанства і таланту. Майнова нерівність з часом не тільки не згладжується, але постійно росте. Наприклад, багатство 475 мільярдерів сьогодні рівне сукупному доходу більш ніж 50% населення миру, близько 3 млрд. чоловік. Згідно доповіді світового розвитку ООН за 1999 р., три найбагатші люди миру володіли засобами, що перевершують сукупний внутрішній валовий продукт 48 бідних країн, що розвиваються, 15 багатючих людей планети володіли майном, що стоїть більше, ніж весь ВВП африканських країн, розташованих на південь від Сахари, а 32 багатючі люди мали більше засобів, ніж ВВП Південної Азії. Стан багатючих 84 чіл. миру перевищує ВВП Китаю з його 1,2-мільярдним населенням.

В той же час з 4,4 млрд людей, що проживають в країнах, що розвиваються, майже три п'ятих позбавлені елементарних санітарних умов, одна третина не має безпечної для пиття води, а одна чверть живе в неприйнятних житлах, в той же час одна п'ята недоїдає, і таке ж число людей не мають доступу до пристойної системи охорони здоров'я. З 1960 по 2000 рр. розривши в душовому доході між багатючою однією п'ятою населення миру і бідною п'ятою його частиною виріс більш ніж в два рази, збільшившись з пропорції 30:1 до 85:1. У 2000 р. багатюча одна п'ята населення миру одержала 86% світового доходу, а бідна п'ята частина одержала тільки 1,3%. Більше 1,3 млн. чоловік вимушене існувати менш ніж на 1 дол. США в день. Згідно даним ООН, з 147 країн, що характеризуються як що «розвиваються», за останні 30 років майже 100 пережили серйозний економічний спад.

Якби не держава, середнього класу зовсім би не було. Чистий

нерегульований ринок привів би до крайньої, соціально небезпечної поляризації суспільства. Але суспільні системи виробляють захисні механізми проти небезпечних змін, точно так, як і живі організми виробляють захисні механізми проти хвороб. Загрози соціальних вибухів і революцій, що потрясли мир в XX в., викликали у відповідь захисні реакції ринкової системи, що удалася до допомоги держави. Бісмарк винайшов в 80-е роки. XIX в. державні пенсії через старість і медичне страхування. Уїнстон Черчилль в 1911 р. заснував першу широкомасштабну систему соціального страхування від безробіття. Президент Франклін Рузвельт спроектував державу загального добробуту, який врятував ринкову систему після кризи, що досягла її в Америці. Проте, властиве ринковій системі посилення соціального розшарування продовжується. Рівень реальної заробітної платні в США зараз майже на 7% нижчий, ніж в 1973 р.

Однією з основних причин **падіння заробітної платні** є конкуренція з боку низькооплачуваних робітників країн, що розвиваються, що росте. Це відбувається в основному через механізми ТНК. Крім того, все велику роль виконує конкуренція іммігрантів з країн, що розвиваються. Це неминуче підсилює міжнародну конкуренцію у сфері інтелектуальної праці і приводить до падіння заробітної платні висококваліфікованих робітників розвинених країн.

Іншою важливою причиною відносного зменшення заробітної платні є взята в 90-е роки перемога підприємців над профспілками. Після того, як президент Р. Рейган звільнив всіх об'єднаних в профспілку американських диспетчерів повітряного транспорту, почалося могутнє настання підприємців на профспілки. В результаті число членів профспілок скоротилося до 15% всієї робочої сили США. Американські профспілки зараз практично втратили здатність контролювати заробітну платню і вести переговори про умови праці.

Постійний тиск на ринок праці чинить **безробіття**. Певний рівень безробіття корисний для економіки, оскільки надає стимулюючу дію на працюючих. Проблема безробіття Європи створюється зовсім не втратою робочих місць. У 80-е роки Сполучені Штати щомісячно втрачали 2% робочих місць, тоді як Європа – лише 0,4%. Проблема у тому, що число робочих місць не росте. Тоді як в Європі з 1973 до 1999 рр. не були створені нові робочі місця, в економіці Сполучених Штатів було створене більш 45млн. нових робочих місць. Причини такого положення справ очевидні. Антиінфляційна політика привела до обмежувальної грошової політики, що цілеспрямовано підтримувала високе безробіття. Оскільки люди, що залишаються довгий час безробітними, всі менш впливають на зростання заробітної платні (тому що вони втрачають досвід роботи, трудові навички, отже, всі менш здатні конкурувати з працюючими), для отримання все тих же антиінфляційних ефектів необхідний все більш високий рівень безробіття. При щедрих посібниках з безробіття робітники неохоче беруться до нової роботи, відмовляються працювати за нижчу заробітну платню.

Лекція до питання 5. Роль ООН у регулюванні глобальних проблем людства.

У новій доповіді про Програму розвитку Організації Об'єднаних Націй було сказано, що приблизно шістдесят мільйонів чоловік в країнах СНД і Східної Європи живуть у бідності.

За підрахунками експертів їх денна грошова норма складає в середньому два долари в день. Тривалість життя у 25% з них не налічує і 60 років, а кожна двохтисячна родина в Албанії, Вірменії, Естонії, Російській Федерації і Туреччині вмирає.

Представниками ООН було виділено тільки дві держави, які змогли подолати у себе «велике свинство» - це Словенія і Чехія, жителі ж решти країн регіону так і залишилися «фінансово нерівними».

Так, наприклад, ПРООН встановила, що Казахстан і Вірменія по рівню ВВП порівнялися з Руандою, Угандою і Кот-д'Івуаром. Думка ООН з приводу рішення проблеми бідності в Україні така: існує Глобальний договір, в якому українська держава бере участь з 2006 року. Згідно його умовам держава повинна сприяти співпраці між бізнесом і урядом, а також сприяти дотриманню принципів розвитку ринків, боротьбі з корупцією, забезпеченню чистоти навколишнього середовища, питанням соціального захисту.

Система Організації Об'єднаних Націй займається різними аспектами міжнародної міграції. Наприклад, Секретаріат Організації Об'єднаних Націй займається збором, аналізом і розповсюдженням інформації про масштаби, тенденції і національну політику у області міжнародної міграції. Інші органи системи Організації Об'єднаних Націй займаються такими питаннями, як права людини, особи, переміщені всередині країни, возз'єднання сімей, нелегальні мігранти, незаконне провозення мігрантів через межі і соціально-економічна інтеграція мігрантів. Крім того, спеціалізовані установи системи займаються питаннями, що входять в їх компетенцію і в їх мандати, зокрема таким, як потоки робочої сили, біженці і особи, що шукають притулки, і грошові перекази мігрантів.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй неодноразово розглядала питання, що стосуються міжнародної міграції і розвитку. Зовсім недавно в своїй резолюції 56/203 від 21 грудня 2001 року Генеральна Асамблея призвала систему Організації Об'єднаних Націй і інші відповідні організації продовжувати розглядати питання про міжнародну міграцію і розвиток і подавати належну підтримку процесам і діяльності у області міжнародної міграції і розвитку. У відповідь на цю резолюцію, а також в цілях надання Генеральній Асамблеї додаткової інформації щодо міжнародної міграції

Відділ народонаселення Організації Об'єднаних Націй організував в липні 2002 року першу загальносистемну координаційну нараду, присвячену міжнародній міграції.

Контрольні питання

1. Сутність та рушійні сили глобалізації сучасного економічного розвитку.
2. Які проблеми називають глобальними і в чому полягає їхня сутність?
3. Назвіть головні причини загострення глобальних проблем.
4. Що несуть найбільш загрозливі наслідки глобалізації?
5. У чому полягають переваги та недоліки глобалізації?
6. Сутність та наслідки процесу фінансової глобалізації.
7. Що означає «спекулятивний капітал» та його роль у загостренні світових фінансових криз?
8. Які основні шляхи розв'язання екологічної кризи?
9. Які існують механізми ліквідації відсталості країн, що розвиваються?
10. Розкрийте роль ООН у вирішенні глобальних проблем людства.

Проблемні питання

1. Спробуйте систематизувати основні ознаки сучасних глобальних зрушень. Які з них, на вашу думку, є найсуттєвішими? Відповідь обґрунтуйте.
2. Більшість учених розглядають глобалізацію як закономірний, об'єктивний процес розвитку людської цивілізації. З другого боку, часто доводиться чути, що глобалізація — це політика розвинених держав світу, тобто свідомий керований процес. Яка ваша думка з цього приводу?
3. Асинхронність та диспропорційність освоєння різними країнами новітніх технологій докорінно змінює їхню диспозицію у глобальній структурі світового господарства. Таким чином, крім традиційної класифікації країн їх можна систематизувати і за інноваційно-технологічною ознакою. Якими, на вашу думку, індикаторами можна оцінити масштаби опанування країнами інноваційною моделлю розвитку? Які групи країн ви б виділили?
4. У чому виявляє себе діалектичний характер сучасних глобалізаційних процесів?
5. Розкрийте та проаналізуйте основні фактори конкурентоспроможності країн за умов глобалізації. Які, на вашу думку, фактори конкурентоспроможності притаманні Україні?
6. Розкрийте сутність екологічної проблеми та висловити свою думку з приводу можливих шляхів її вирішення.
7. Обґрунтуйте необхідність існування єдиного міжнародного механізму регулювання глобальних проблем людства.

Тематика індивідуальних завдань

1. Економічна природа глобальних трансформацій.
2. Глобалізаційні чинники трансформації національних економічних систем.
3. Трансформація світового господарства та дуалізм нової глобальної моделі економічного розвитку.

4. Співвідношення національно-державних та корпоративних інтересів за умов зростаючої глобалізації.
5. Злиття і поглинання компаній як основа процесу глобалізації.
6. Глобальні проблеми як об'єкт міжнародного співробітництва.
7. Фактори глобалізації світових фінансових ринків.
8. Місце України у вирішенні глобальних проблем людства.
9. Глобалізація світового господарства та національна економічна безпека України.
10. Формування глобальної регулятивної системи.

Завдання для модульного контролю

1. Поняття, основні риси та наслідки глобалізації.
2. Глобалізація світових фінансових ринків.
3. Глобальні проблеми та шляхи їх вирішення.
4. Диспропорції соціально-економічного розвитку країн світу за умов глобалізації.
5. ООН як інституція регулювання глобальних проблем людства.

Список літератури

1. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / За ред. Д. Г. Лук'яненка. - К.: КНЕУ, 2001. - 538 с.
2. Глобалізація і безпека розвитку / Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. - К.: КНЕУ, 2001.
3. Голубєва В. О. Глобалізація світової економіки та державне регулювання зовнішньої торгівлі // Митна справа. - 2003. - № 6. - С. 56-63.
4. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. - К.: Наукова думка, 1998.
5. Эльянов А. Глобализация и догоняющее развитие // Мировая экономика и международные отношения. - 2004. - № 1. - С. 3-17.
6. Зевин Л. Национальные экономические системы в глобальных процессах // Мировая экономика и международные отношения. - 2003. - № 11. - С. 17-24.
7. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. - К.: Освіта, 1999.
8. Кармазина М. Глобалізація: місце і роль суб'єктів та об'єктів процесу // Людина і політика. - 2003. - №4. - С. 73-81.
9. Макуха С. М. Україна в міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізації. — Х.: Легас, 2003. — С. 352.
10. Маргелов М. В. «Глобализация» — превратность термина // США. Канада: экономика—политика—культура. — 2003. — № 9. — С. 47-59
11. Мартин Г. П., Шуман Х. Западная глобализации: атака на процветание и демократию / Пер. с нем. — М.: АЛЬПИНА, 2001.
12. Павленко Ю. В. Україна в системі глобального цивілізаційного

простору // Економіка і прогнозування. - 2003 - № 3. - С. 41-57.

13. *Пахомов Ю. М., Лук'яненко Д. Г., Губський Б. В.* Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. - К.: Україна, 1997.

14. *Тодаро М. П.* Экономическое развитие: Учебник / Пер с англ. - М.: ЮНИТИ, 1997.

15. Україна і світове господарство. Взаємодія на межі тисячоліть Навч. посібник / А. С. Філіпенко, Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник та ін. - К.: Либідь, 2002.

16. *Мовсеян А. Г.* Мировая экономика: Учебник. - М.: Финансы и статистика, 2001. — 656 с.